सति स्नायात् तेन नायाति मत्पुरम्" विष्णुः "दशम्यां तैः सहितौ यस्यां दिवि चन्द्रबृहस्पती। पौर्णमासी तु महती ज्ञेया संवत्सरे तु सा। तस्यां स्नानोपवासाभ्यामक्षयं परिकीर्त्तितम्"। सहितौ मासमंत्रानिमित्तकृत्तिकादिनक्षत्रगतौ महाकार्त्तिक्यादिदर्शनात्। तथा च राजमार्त्तण्डः "मासमंत्रे यदा कृष्णे चन्द्रः सम्पूर्णमण्डलः। कृत्तिका याति संयोगं सा तिथिर्महती स्मृता"। स्कान्दमात्स्ययोः "पौर्णमासीषु चैतासु मासर्क्षसहितासु च। एतासु स्नानदानाभ्यां फलं दशगुणं स्मृतम्" ति०त० स्थितम्।

पूर्णेन्दु पु० कर्म०। पञ्चदशभिः कलाभिः पूर्णे चन्द्रे।

पूर्णोत्कट पु० पु० प्राच्ये देशभेदे मार्क०५८अ०। [दृश्यम्।

पूर्णोपमा स्त्री उपमालङ्काराभेदे अलङ्कारशब्दे २९६ पृ०

पूर्त्त त्रि० पूर्-क्त नि०। १पूरिते २कृते विश्वः। पॄ-णाखने कर्मणि क्त। १पालिते। भावे क्त। ४पालने न०५चन्द्र०। ५खातादिकर्मणि न० अमरः। आतुकर्यः "वापी कूपतडागादिदेवतायतनानि च। अन्नप्रदानमारामः पूर्त्तमित्यभिधीयते"। आरामः पुष्पफलोपायहेतुर्भूभागः। "अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चानुपालनम्। आतिथ्यं वैश्वदेवश्च इष्टमित्यभिधीयते। अहोपरात्रे यज्ञानं पूर्त्तमित्यभिधीयते। इष्टापूर्त्तं द्विजातीनां धर्मः सामान्य उच्यते। अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्त्ते धर्मे न वैदिके"। वैदिके वेदाध्ययनसाध्ये अग्निहोत्रादाविति" रत्नाकरः। एवं स्त्रीणामपि पूर्त्ताधिकारः। यथा नारीलक्षणे बृहस्पतिः "पितृव्यगुरुदौहित्रान् मर्त्तृः श्वशुरमातुलान्। पूजयेत् कन्यपूर्त्ताभ्यां इष्टाग्राचारवित्तीन् स्त्रियः"। एतेन "लक्षाश्वयोत्सर्गे गोरथतरसाहसन्त्रयोर्जपानकर्द्धमन्त्रपाठः तत्रामन्त्रकतया स्त्रीशूद्रयोरनधिकारेण तदुक्तौ यागेऽप्यनधिकारः विशेषोपदेशविरहादिति" इतिनिर्णयोक्तं निरस्तम्। अतएव तयोर्लक्षाश्वयोत्सर्गादिपञ्चयज्ञवेदीहोमादिसमाचारः। अत्र होमो वह्नौ न साक्षात् ब्रह्मतद्रत्नाचरष्टतापत्तस्त्रवचनात्। तदुक्तं यथा ज्ञारत्वचाद्युपक्रम्य "तद्धुतमहुतञ्चाग्नौ न स्त्री जुहुयान्नानुमेतः इति" अहुमेतः अनुपनीतः, किन्तु ब्राह्मणद्वारा कारयीयः। "प्रीतश्चार्त्तक्रियाहेतोर्ऋत्विजः स्वयम्" इति याज्ञवल्क्योक्तेः "ऋत्विग्वादे निवृत्तौ च समौ संपरिकीर्त्तितौ। यज्ञे स्नाम्याद्युवात् पुत्रं दानिं वादेऽथ वा जयम्" इति बृहस्पत्युक्तेः। वैदिकेतरमन्त्रपाठे शूद्रादेरप्यधिकारः। "वेदमन्त्रवर्जं शूद्रस्येति" छन्दोगाह्निकाचारचिन्तामणिधृतस्मृतौ वेदेतिविशेषणात्। "शूद्रोऽप्येवंविधः प्रोक्तो विना मन्त्रेण संस्कृतः। न केनचित् समस्तजत् छन्दसा तं प्रजापतिः" इति समस्मृतौ छन्दसा वेदेन इत्युक्तेश्च। तं शूद्रम्। पञ्चयज्ञस्नानश्राद्धेषु वैदिकेतरमन्त्रोऽपि निषिद्धः। शूद्रमधिकृत्य "नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्चयज्ञान् कारयेत्" इति याज्ञवल्क्यीयेन "ब्रह्मचर्यविशामेव मन्त्रवत् स्नानमिष्यते। तूष्णीमेव हि शूद्रस्य नमस्कारकं मतम्" इति योगियाज्ञवल्क्यीयेन श्राद्धमधिकृत्य "अयमेव विधिः प्रोक्तः शूद्राणां मन्त्रवर्जितः। अमन्त्रस्य तु शूद्रस्य विप्रो मन्त्रेण भक्षते" इति वराहपुराणीयेन च नमस्कारेणेति तूष्णीमिति मन्त्रवर्जित इत्यभिधानात्"।

पूर्त्ति स्त्री पॄ-भावे क्तिन्। १पूरणे "इनिः पूर्तिश्च पूरणे" अमो०त०उक्ते २गुणने च। [ङीप्।

पूर्त्तिन् त्रि० पूर्त्तमनेन इष्टा० इनि। कृतपूरणे। स्त्रियां

पूर्द्दार न० ६त०। पुरस्य द्वारे गोपुरे अमरः। [अपूर्द्दारीयोत्।

पूर्धि याच्ञायां भ्वा०प०सक०सेट्। निघण्टुः। पूर्धयति

पूर्ब निमन्त्रणे सक० निवासे अक० चु०उभ० सेट्। पूर्बयति ते अपूर्बत् त। चोदन्तोऽयम्।

पूर्य्य त्रि० पॄ-क्यप् पूर-यत् वा। १पूरणीये २परिपाल्ये च

पूर्व निवासे अक० निमन्त्रणे सक० भ्वा० प० सेट। अन्तस्थान्तोऽयम्। पूर्वति अपूर्वीत्।

पूर्व(र्व)त्रि०पूर्व(र्व)-अच्। १प्रथमे आद्ये यस्यां दिशि येषां सूर्यस्य प्रथमं दृष्टिः तेषां तस्यां २दिशि स्त्री तदुपलक्षिते ३देशे यस्य यदपेक्षया प्रथमं जन्मादि तस्य ४तादृशकाले ५तदुपलक्षिते च। तस्य दिग्देशकालव्यवस्थावाचित्वे सर्वनामकार्य्यं पूर्वस्मै इत्यादि ङसि ङिङसोस्तु वा पूर्वे पूर्वाः पूर्वस्मात् पूर्वात् पूर्वे पूर्वस्मिन्। स्त्रियां तु न विभाषा पूर्वस्यै पूर्वस्याम् इत्यादि। सर्वनामत्वेन वृत्तिमात्रेऽस्य पुंवद्भावः। पूर्वस्यां स्थितं पूर्वस्थितम्। पूर्वस्या रूपं पूर्वरूपम् इत्यादि।

पूर्व(र्व)कर्म्मन् न० कर्म०। प्रथमे कर्मणि "कर्म त्रिविधं पूर्वकर्मप्रधानकर्म पश्चात्कर्मेति" सुश्रुतः। पूर्वभागे।

पूर्व(र्व)काय पु० पूर्वं(र्वं) कायस्य एकदेशितः। कायस्य

पूर्व(र्व)कालिक त्रि० पूर्वः(र्वः)कालः साधनतयाऽस्यस्य ठन्। पूर्व(र्व)कालसाध्ये "दर्शनं पूर्व(र्व)कालिकम्"